

Научна критика

Немања П. ЦВИТКОВАЦ*

ПУТОПИС ПЕТРА АНДРЕЈЕВИЧА ТОЛСТОЈА У СВОЈСТВУ ХРВАТИЗАЦИЈЕ БОКЕ КОТОРСКЕ У САВРЕМЕНОЈ ИСТОРИОГРАФИЈИ

Апстракт: У раду је извршена критика навода хрватског лингвисте Марија Грчевића који, позивајући се на један детаљ из путописа руског дипломате Петра Андрејевича Толстоја, тврди да су Хрвати крајем 17. века преовлађујуће становништво Боке Которске. Анализом свих података из Толстојевог путописа који говоре о становништву и насељима Боке Которске и њиховим међусобним супротстављањем, у раду је показано да је Грчевић, занемарујући методологију, ненаучно критиковао извор и начинио одређене пропусте, што његову тврдњу чини сугестивном и фактографски нетачном.

Кључне речи: Петар Андрејевич Толстој, Марио Грчевић, Бока Которска, критика извора, хрватизација

На самом крају 17. века, руски дипломата Петар Андрејевич Толстој (1645–1729) се као изасланик руског цара Петра Великог (1682–1725) запутио у Венецију (Млетачка република) како би, у оквиру Петрове реформаторске мисије и отварања Русије ка западу, усвојио знања и вештине млетачке морнарице и пренео их у своју домовину, где би они били искоришћени у сврху стварања руске царске морнарице. О овој мисији, дипломата Толстој оставио јемногбројне вести у опширном путопису под називом *Путешествие стольника П. А. Толстого по Европе (1697–1699)*.¹ У њему је одређену пажњу посветио и становништву источне обале јадранског приморја, па тако и Боке Которске.

На неколико места, у поглављу путописакоја се баве Венецијом и Дубровачком републиком, Толстој даје вести о Србима и Хрватима. Хрвате

* Мастер историчар; nemanja90cvitkovic@gmail.com

1 Последње критичко издање путописа је објављено 1992. године: А. А. Ольшевская и С. Н. Травников, *Путешествие стольника П. А. Толстого по Европе 1697–1699*, изд. Наука, Москва, 1992. О претходним издањима, видети: Ольшевская–Травников 1992: 292–301.

помиње на три места: у Венецији, на Корчули и у Перасту. Када говори о Венецији, Толстој Хрвате помиње као једну од неколико етничких скупина које у граду живе (Ољшевская–Травников 1992: 54). Обилазећи Корчулу, 5. јуна, 1698. године, за локално становништво [„Рагузјани“] Толстој наводи да су то „поморски капетани, астрономи и морнари“, да говоре „словенским језиком“, док италијански сви знају; да се називају Хрватима и исповедају римску [католичку; прим. Н. Ц.] веру (Ољшевская–Травников 1992: 113). У вези са Перастом, у који је стигао 11. јуна, Толстој констатује да се место налази у „Венецкој држави“ и да је ситуирано „међу високим горама, при морским каналима“. Наводи да у њему живе Хрвати [„живут в том местечке гервати“] и понавља податак који је дао код описа становништва Корчуле, наводећи да се ради о „поморским капетанима, астрономима и морнарима“. У погледу хрватског живља, Толстој још наводи да су њихове куће камене и да имају много башти. Како сам каже, у Перасту се налазио до 19. јуна (Ољшевская–Травников 1992: 116).

Анализирајући ове Толстојеве наводе, хрватски лингвиста Марио Грчевић је у свом раду *Petar Andrejevič Tolstoj i Hrvati od Pelješca do Perasta. Crtice o etnogenezi na jugu hrvatskoga kulturnog područja*, објављеном 2017. године у часопису *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost* (год. XXVIII, бр. 2–3, стр. 12–20), на страни 16, изнео следећу тврдњу: „Iz Tolstojevih napomena o Hrvatima i Srbima može se razabrati da su Hrvati u Boki kotorskoj starosjedilački i dominirajući narodnosni element...“ (подвукао: Н. Ц.).

Међутим, ова конструкција је спорна из више разлога. Анализа Толстојевог путописа показује да Грчевић сасвим селективно узима вести из извора и извлачи их из контекста што ствара погрешну слику, а такође у питање доводи и ауторову критику извора. Пре свега, с обзиром на то да се остала места у којима Толстој наводи Хрвате као становништво не налазе у Боки Которској, овакав закључак Грчевић може да гради једино на основу вести које Толстој износи у вези са Перастом. Зато и није најјасније како је на основу сасвим штурог описа једногјединог бокељског насеља успео да закључи да су Хрвати у Боки (*sic!*) доминантно становништво.

Осим тога, путописне пружа основ на којем би се могла градити тврдња да су Хрвати „доминирајући народносни елемент“ у Боки Которској. Штавише, о овоме се може расправљати и на примеру самог Пераста, пошто Толстој не даје ближе податке, нити о броју Хрвата који ту живе, нити о другим етничким групама, док сеиз његовог исказа да „у том месту живе Хрвати: поморски капетани, астрономи и морнари“, не могу изводити закључци о заступљености Хрвата у односу на остало становништво. Даљим читањем постаје јасно да се Грчевићеватврдња ни у овом случају не може узети као валидна јер, само неколико редова испод, тичући се и даље описа Пераста и његове околине, Толстој каже: „То место, Пераст, налази се у албанском

кнежевству² и у њему се налази много Срба који су грчке [православне; прим. Н. Ц.] вере. Међутим, у том месту Перасту, грчке [православне; прим. Н. Ц.] цркве нема али их има недалеко, по околним селима у којима живе Срби грчке вере. Ти Срби, под влашћу Млетачке државе, недавно су избегли од проклетихиновераца из државе турског султана и живе у суседству турских градова и села. Ти Срби, ратници, по свему су слични донским Козацима, сви говоре словенским језиком, одело носе хрватско. Њихове жене и ћерке су по свему сличне хрватским женама: у одећи и обичном животу, зазиру од мушког пола и крију се. Ти Срби имају доста хлеба и намирница, живе међу великим и високим каменим горама; куће су од камена, а ка московском народу исказују добродошлицу и приврженост. (Ољшевская–Травников 1992: 116). Дакле, из приложеног цитата је јасно да, осим Хрвата, у граду живи „много Срба“ и да је читава околина места, такође, насељена српским живљем. Према томе, тврђња да је хрватско становништво „доминантна народносна скупина у Боки Которској“, не може се прихватити као тачна, из простог разлога јер јој већ на примеру самог Пераста, као јединог бокељског места у којем се спомињу Хрвати спомињу, противрече вести из истог извора – ово оповргава управо Петар Андрејевич Толстој.

Даљим читањем текста путописа, видимо да ово мишљење још више губи на тежини и открива Грчевићеве ненаучне мотиве јер, за разлику од Хрвата, које Толстој наводи као становништво само једног бокељског града, Србе налази у више њих. За време своје мисије у Боки Которској, осим Пераста, руски дипломата је посетио још три места. Пишући о боравку у Рисну, који је посетио 12. јуна, на Духове [„в дењ Пјатдесјатници“], Толстој бележи да у њему живе Срби „грчког закона“ [православци; прим. Н. Ц.] и да је у локалној „грчкој“ цркви слушао „свету литургију“ коју је „служио српски свештеник словенским језиком“. Даље нас обавештава да су га становници Рисна „прихватили с љубављу и великим поштовањем“ и да га је при поласку назад „до чамаца пратило мноштво народа“. На крају додаје да у цркви има црквених књига, „московскештампе“ и икона (Ољшевская–Травников 1992: 117).

По доласку у Котор који је посетио дан касније, 13. јуна, Толстој наводи да га је, с великим поштовањем, на градској капији дочекао гувернер и потом одвео у „грчку“ цркву где је слушао литургију. После тога су заједно отишли и до католичке цркве где је видео тело блажене Озане (Ољшевская–Травников 1992: 117). За само насеље Котор, Толстој не пружа

2 Мисли се на „Млетачку Албанију“ (Albania Veneta), односно историјско-географску целину којасе простирала на територији српског средњовековног Поморја – од Скадра до Котора. О појму „Млетачке Албаније“, видети: Ивана Коматина – Предраг Коматина, „Настанак ‘Млетачке Албаније’ и успомена на византијску власт у српском Поморју“, *Историјски часопис*, књ. LXVII, 2018, 55–82.

етничке податке као у случају са Перастом, Рисном (или Херцег-Новим-као што ћемо видети мало напред). Међутим, у наставку Толстој наводи да близу Котора и Пераста живе људи који се називају „Црногорци“. Они су, како даље казује, хришћанске вере, говоре словенским језиком и немали их је број. Никоме не служе, већину времена проводе у рату са Турцима, а понекад ратују и са Венецијом (Ољшевская–Травников 1992: 118). У прилог српског етничког идентитета ових „Црногораца“ у 17. и 18. веку, јасно и недвосмислено говори мноштво савремене изворне грађе, тако да даља расправа на ту тему није потребна.

Напустивши коначно Пераст, 19. јуна, Толстој је пловио за Херцег-Нови. О тој посети је записао да се у близини места налази православна црква³ у којој је видео мошти светаца: руку царице Јелене, мајке цара Константина, прст апостола Томе и прст апостола Варнаве. „Код те цркве“, наставља даље Толстој, „живи митрополит грчког закона“, у чијој је власти „немали број епархија у српском народу“. Сви ови Срби, према Толстоју, говоре „словенским језиком“ и на њему обављају своју литургију, а по многим другим местима имају мноштво светих икона и књига штампаних на руском. Даље, Толстој још објашњава да се недалеко од Херцег-Новог налази седиште другог православног [„греческој же веры“] митрополита који у српском народу у својим епархијама под влашћу има, такође, немало православних цркава. Руски дипломата закључује тиме да оба ова митрополита поставља српски патријарх који тренутно столује у Будиму, граду који је под влашћу светоримског цара (Ољшевская–Травников 1992: 118).

Дакле, као што се види из приложеног, осим у Перасту, Толстој у осталим наведеним местима нигде не спомиње Хрвате. Његов опис насеља и становништва Боке Которске, када се сагледа и анализира у целини, даје сасвим другачију слику од онога што би се могло закључити из Грчевићевог цитата са почетка. Вести из путописа не говоре у прилог тврдњи да су Хрвати у ово време „доминирајући народносни елемент“ у Боки Которској. Штавише, сва је прилика да се она као валидане може узети ни у случају самог Пераста. Међутим, очигледно је даништа од наведеног Грчевићи није узео у разматрање приликом доношења свог закључка. Поглавље путописао Дубровачкој републици, у којем се говори о Боки Которској, аутору је било доступно у деловима или интегрално, што и он сам наглашава на почетку свог рада, наводећи старија издања извора (Grčević 2017: 12). Оно што посебно чуди је да, пошто смоу нашој анализи користили исто издање путописа као и Грчевић у свом раду, можемо да видимо да се поменути Толстојеви наводи о Србима и Црногорцима, тј. описи Рисна, Котора и Херцег Новог (стр. 117–118) противрече Грчевићевој тврдњи и настављају директно

3 Заправо, ради се о српском православном манастиру Савини (Ољшевская–Травников 1992: 339).

на цитирани опис Пераста (стр. 116). Због тога је нереално претпоставити да је аутор пропустио да их уочи.

Ненаучна методологија Марија Грчевића за епилог има погрешан закључак. Његово селективно коришћење извора и занемаривање података које путопис Петра Андрејевича Толстоја доноси о бокељским Србима и Хрватима у целини, заправо, казују да су Грчевићеви мотиви пре културно-идеолошке и дневно-политичке него научне природе и да за циљ имају стварање историјски неутемељене слике прошлости Боке Которске.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Ољшевская–Травников 1992: Л. А. Ољшевская–С. Н. Травников. *Путешествие стольника П. А. Толстого по Европе 1697–1699*. Москва: Наука.
- Grčević 2017: Mario Grčević. „Petar Andrejevič Tolstoj i Hrvati od Pelješa do Perasta. Crtice o etnogenezi na jugu hrvatskoga kulturnog područja“. *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost*, god. XXVIII, br. 2–3, 12–20.

Nemaja P. CVITKOVAC

TRAVELOGUES OF PYOTR ANDREYEVICH TOLSTOY
IN THE CAPACITY OF CROATIZATION OF BOKA KOTORSKA
IN CONTEMPORARY HISTORIOGRAPHY

SUMMARY

In the paper, the criticism of the quotations of Croatian linguist Mario Grčević, whom, by referring to a detail from the travelogue of the Russian diplomat PyotrAndreyevich Tolstoy, argues that Croats were at the end of the 17th century the dominant population of Boka Kotorska was done. By the analyse of all data from Tolstoy's travelogue which speak on the population of Boka Kotorska and its mutual opposition, it was shown in the paper that Grčević, neglecting methodology, criticized the source and made some failures, which made his statement suggestive and untrue from factographical point of view.

Key words: PyotrAndreyevich Tolstoy, Mario Gečević, BokaKotorska, source criticism, croatization.